

ЗМІСТ

Вступ, або Уламки дзеркала історії.....	3	ВІН, ВОНА, ВІЙНА.....	97
ХЛОПЧАКИ.....	7	ОСТАННІ.....	100
СПОГАД.....	12	КАТ.....	105
БЕЗ ЖАЛЮ.....	16	ВОЖДЬ І МУХА.....	111
ВИПАДКОВА ЗУСТРІЧ, ЯКОЇ НЕ БУЛО.....	18	ІСКРА.....	114
РЯТІВНИК.....	22	РЕЦИДИВИСТ.....	119
(САМО)ВБИВЦЯ.....	26	ПОЕТОВА ПЕРЕМОГА.....	123
НОВОСІПЛЯ.....	29	ЗУСТРІЧ.....	125
У ВЕРЕСНІ 1939-ГО.....	33	ХРЕСТИК.....	129
В'ЯЗЕНЬ.....	42	ПОЖЕЖА.....	135
30.06.41.....	46	НЕРОЗКАЯНИЙ.....	138
МАМИНІ ОЧІ.....	50	ВЕЛИКДЕНЬ.....	142
ЧОРНИЙ ПІДЖАК.....	54	КНОПКА «ЗА».....	146
ЛЮДИ.....	59	ПОВЕРНЕННЯ.....	149
ЗА УКРАЇНУ.....	64	КОМСОМОЛЬСЬКА ІКОНА.....	153
НЕ ЯНГОЛИ.....	68	П'ЯНИЦЯ. МАЙДАННА ІСТОРІЯ.....	156
ЛЕГЕНДА ПРО ОРЛА.....	71	ДІДИ ВОЮВАЛИ.....	166
«СТАРУХА».....	75	МАМАЙ.....	172
РІЗДВЯНА ІСТОРІЯ.....	79	Про автора.....	174
СОЮЗНИКИ.....	86		
ЗА ЗАЛІЗНОЮ ЗАВІСОЮ....	91		

ВСТУП, АБО УЛАМКИ ДЗЕРКАЛА ІСТОРІЇ

Не лише зрозуміти минуле, але й відтворити його — завдання, яке ставить перед собою історик. Тому він не обмежується описом ключових подій та відстежуванням зв'язків між ними, а намагається реконструювати максимум деталей, які допоможуть відчутти описуваний час, зрозуміти мотиви людей, що жили тоді, обставини, в яких їм довелося діяти, ухвалювати свої рішення чи ухилятися від них. При цьому історик має обмежений вибір матеріалу для такої реконструкції. Віднайдені в землі артефакти відіграють вирішальну роль у відтворенні дописемної історії. Записи, здійснені безпосередньо під час описуваних подій або невдовзі після них, є головним джерелом історії протягом кількох тисячоліть. За останні століття додалися ще фото-, аудіо- та відеоматеріали.

Доволі довго здавалося, що недостатня кількість джерел є головною перепоною для відтворення максимально точної картини того, що відбулося. Мовляв, як тільки віднайдемо всі необхідні елементи, пазл минулого врешті складеться. Звісно, поява щораз більше джерел, їх урізноманітнення, наближує нас до розуміння тих чи тих історичних подій. Проте жодну з них історик досі не може назвати відтвореною повною мірою. Навіть такі недавні й зафіксовані усіма можливими засобами запису, як Євромайдан

2013—2014 років, залишаються до кінця непізнаними. Попри терабайти інформації, що дозволяють до хвилини його відтворити. Тому історія, за влучним висловом британця Джона Тоша, — це не остаточне досягнення, лише вічне прагнення до істини.

Як дослідник я два десятиліття займаюся українським визвольним рухом 1920—1950 років. Головними для мене були саме письмові джерела. При чому у своїх роботах завжди надавав перевагу документам над мемуарами. Адже вони є прямою мовою епохи, про яку розповідають, тоді як спогади (часто записані геть згодом) є лише її переказом. Я провів багато часу в архівах різних країн світу, розшукуючи документи українського визвольного руху чи структур, що боролися з ним. Водночас моє розуміння подій, пов'язаних із боротьбою українців за свободу, суттєво збагатилося від спілкування з її безпосередніми учасниками та свідками. Саме їхні спогади, що програвали документам в уточненні конкретних аспектів тих чи інших подій (дати, кількісні показники), здатні були передати настрої того часу.

Але навіть після завершення вдалого, на мою думку, дослідження залишалося почуття недоговореності, розуміння, що, обмежений жорсткими рамками історіографії, не зумів передати важливих моментів життя тих, про кого писав. Надто багато суттєвих деталей (ті ж емоції) не потрапляли на папір документів. Яскраве життя в текстах набувало форми сухої хроніки й залишалося недоступним науковцеві.

Врешті спокуса зануритися в минуле, не обмежуючи себе професійним інструментарієм, подивитися на світ очима

тих, про кого пишеш, і висловити пережите ними власними словами, виявилася надто великою, аби не піддатися їй. Тим паче, як завзятий читач розумію, що іноді саме художня проза здатна розповісти про минуле більше, глибше та ширшому колу людей. Тому, несподівано навіть для себе, почав створювати короткі історичні новели, які певною мірою доповнювали мої історичні дослідження, а іноді виходили поза їх рамки. Писав не тоді, коли міг писати, а тоді коли вже не міг не писати. Тексти з'являлися на різних електронних пристроях (телефоні, планшеті, комп'ютері), написані в несподіваних місцях — у метро, літаку, авто (коли не за кермом). Спершу нікому не показував їх, чекав, аби вляглися емоції, на хвилі яких ці тексти з'являлися, щоб самому глянути на них спокійніше. Згодом дав прочитати найближчим, їм сподобалося. Зрештою вирішив апробувати їх на публіку, використавши для цього соціальні мережі. Здебільшого позитивне (іноді навіть захоплене) сприйняття кількох новел додало відваги, щоб видати цю книгу.

Зібрані в ній нариси присвячені в основному подіям минулого ХХ ст., які досліджую як науковець. Читач моїх попередніх книг може зауважити певні перегуки з ними. Кілька текстів стосуються ближчих до нас днів. Адже боротьба за свободу, що об'єднує всі сюжети під цією обкладинкою, триває досі.

Ще кілька слів про назву книги. Її завдання не лише відмежувати нове видання від попередніх наукових чи науково-популярних досліджень. «(Не)історичні миті» — це розповіді не про звичні нам із підручників ключові події минулого, які змінювали хід історії. Тут ітиметься про ті,

які можна назвати митями фокусування історії, коли в одній хвилині можна побачити ціле життя людини чи навіть усього покоління. Вони — як маленькі уламки історії, кожен з яких, проте, дозволяє розгледіти її велике полотно. Осколок розбитого дзеркала стає окремим дзеркалом.

Позаяк це не наукове дослідження, то іноді це навіть миті, яких ніколи насправді не було (або принаймні ми поки що не знаємо про них). Але їх героями є історичні постаті, сюжети розгортаються на тлі справжніх історичних подій. До новел дібрано історичні знімки, що мають допомогти читачеві глибше зануритися в описуваний час і ліпше зрозуміти їх героїв.

Сподіваюся, нова книга, попри її дещо незвичний формат, служитиме тим же цілям, що й попередні, — краще розуміти минуле, щоб впевненіше дивитися в майбутнє.

Володимир В'ятрович
липень 2017 року, м. Київ

ХЛОПЧАКИ

— Не бійся, спробуй, — тихо, але переконливо промовляв Петрик, передаючи Андрієві самокрутку.

— Та не боюсь я нічого, — з викликом відповів Андрій, беручи її до рук.

Його особливо дратував зверхній тон молодшого від нього Петрика. Скручена зі шматка вчорашньої газети самокрутка диміла. Її запах геть не подобався хлопцеві, але відступати було пізно — кільканадцять пар очей уважно спостерігали за ним у їхньому куточку вагона.

— Тільки не затягайся сильно, — попередив Микола.

Старший на три роки, він вже навчався в університеті. З Андрієм вони за останні дні стали майже друзями. Порада була продиктована турботою про товариша. Але йому вона здалася зверхньою та пихатою. Аби показати Миколі, Петрикові й іншим, що він уже не дитина, Андрій навпаки глибоко вдихнув. Надто глибоко. Дим наповнив легені та, здавалося, відразу вдарив у голову. Хлопця різко знудило, потім схопив нестримний кашель. Він намагався його спинити, але марно.

Здається, зараз він всіх розбудить. Проте більше за кашель передранкову тишу вагона прорізав регіт Андрієвих товаришів, які спостерігали за ним.

— Ану спати! — гавкнув з іншого кінця вагону Петро Опанасович. — Ще ж рано. Не доїхали ще! Бісові діти!

Хлопці замовкли, щоб не дратувати старшого, але якби не темрява у вагоні, він побачив би, що тут уже давно ніхто не спить.

Щиро кажучи, ніхто, окрім нього, взагалі не спав тієї ночі. Відколи потяг повільно рушив з київського вокзалу, у вагоні панувало приховане, але нестримне збудження.

Під повільний стукіт коліс і скрипіння старого вагона тривали безкінечні розмови — про дівчат, про любов, про війну, про Україну. Тихі, але запальні суперечки про те, що і як повинні робити керівники держави для перемоги.

— А я вам кажу, — переконував своїх слухачів Максим, — вони нездари та зрадники. Вони продали Україну й не збираються її захищати.

— То чого ж ти тут, якщо їм не віриш? — спитав хтось поруч.

— Бо я буду захищати!

Зовсім не про політику думав Сашко. Він намагався назавжди закарбувати в пам'яті образ Олени, її очі. Той неймовірний погляд, який вона подарувала йому на прощання. Вона ще ніколи на нього так не дивилася. Та й взагалі вони ніколи не були так близько одне до одного, як у ті останні хвилини на пероні. Як же багато не встиг він їй сказати! Та ні, гірше — він взагалі нічого їй не сказав учора. Просто стояв, втопившись у її фантастичних зелених очах. Певно, виглядав як телепень. Треба їй все написати! Сашко вже почав діставати клопоть паперу й олівець. Але темрява ж довкола. Ох, яка ж довга ця ніч. Січневий ранок ніяк не почнеться. «От як тільки зійде сонце, я напишу їй, що...»

Іншим самітником, що сидів подалі від зграйок хлопчаків, охоплених жвавими суперечками, був Павло. Але його наповнювали не романтичні думки, а страхи. Їх було багато, та найбільше він боявся... злякатися. «А що коли почнетесь, а я не зможу здолати страх? А що як побіжу? Тоді вони точно дізнаються, що я набрехав і з ганьбою відправлять домів... А там, ой...»

Про те, що чекатиме його, втікача, вдома, він теж боявся думати. Тому глибше кутався у братову шинель, намагаючись спинити невгамовне тремтіння, не так від зимового холоду, як від хвилювання. «Добре, що прихопив шинель, — думав, — у ній не лише тепло. В ній я виглядаю старшим, тому й зумів додати собі два роки... Але коли брат дізнається...»

Бурхливі думки, приглушені, але палкі розмови раптом обірвала тиша — колеса перестали стукати раз-у-раз, старий дерев'яний вагон більше не скрипів. Поїзд спинився. Приїхали.

Знадвору було чути важкі кроки, що провалювалися в сніг. Розсунулися двері. У вагон ввірвалися світло й зимовий холод. Сонце ще не зійшло — то був ліхтар в руках чоловіка у військовому однострої.

— Виходимо! — суворо промовив. — Станція Крути.